

наприклад, 'зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва того, що названо твірним іменником' (демінутивне СЗ/демінутивно-експресивне СЗ) та 'назва тварини, мотивована твірним іменником'.

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати наступне: якщо особливість похідних дієслів у складі СГ *ходити* насамперед зумовлена реалізацією специфічних СЗ у межах кожного із зіставляваних СГ, то особливість дериватів-іменників ґрунтується не стільки на реалізації специфічних СЗ, скільки на різноманітності засобів вираження навіть тих СЗ, що є спільними для СГ двох мов.

Аннотация. Данное исследование посвящено формулировке теоретических положений, связанных с изучением словообразовательного состава языка сквозь призму связей и отношений между единицами словообразовательного гнезда (далее – СГ). В работе смоделированы словообразовательные гнезда с вершиной *ходити* в украинском и *to go, to walk* в английском языках, производные которых проклассифицированы в соответствии с их словообразовательными значениями (далее – СЗ). Основными методами исследования являются сравнительно-типологический, предусматривающий выполнение процедуры сопоставления СГ в двух языках, и описательный метод, с помощью которого в работе осуществлен синхронный анализ структурно-семантических параметров отглагольных производных СГ.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, словообразовательное значение, глагол, существительное.

Abstract. This study is devoted to the formulation of theoretical positions related to the study of the derivational composition of a language through the prism of connections and relations between units of a derivational nest (hereinafter – DN). In this work word-building nests are modeled with the vertex *ходити* in Ukrainian and *to go, to walk* in English, whose derivatives have been classified by derivational meanings (hereinafter – DM). The main research methods were comparative-typological, providing for the implementation of the procedure for comparing the DN in two languages, and the descriptive method with which the work carried out a simultaneous analysis of the structural-semantic parameters of the verbal DN derivatives.

Key words: derivational nest, derivational meaning, verb, noun.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ґрешук В. В. Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. від. ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 3–11.
2. Тихонов А. Н. Семантические проблемы словообразовательного гнезда. Русский язык: вопросы его истории и современного состояния: Виноградовские чтения I–VIII / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. М.: Наука, 1978. С. 118–120.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад . і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Cambridge Advanced Learner's Dictionary – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1699 p.

УДК 821. 161. 2: 82-3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖИТІЙНОГО ЖАНРУ У ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА (ПОВІСТЬ «МАРУСЯ»)

О. О. Студілко, Н. М. Урсані

Анотация. У статті розглядається трансформація жанру житія у творчості Г. Квітки-Основ'яненка на матеріалі повісті «Маруся». У роботі розглядається вплив агіографічної традиції на композицію твору та на образну систему твору.

Ключові слова: жанр, житіє, повість, святість, інтерпретація.

Інтерес Г. Квітки-Основ'яненка до Біблії, житійної літератури спонукав його до художнього переосмислення у творчості. Яскравим доказом цьому може слугувати повість «Маруся». Її структурі властиве введення образу оповідача, «довкола якого, власне, і

групувався агіографічний матеріал» [1, с. 24]. Так автор реалізовував «прагнення вплинути на емоції читача, привернути увагу до монастирських святинь, розвинути релігійні почуття» [4, с. 37]. Отже, предметом нашого дослідження є трансформація житійного жанру у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка на прикладі повісті «Маруся».

У творі стара оповідна традиція вдало вплітається в оригінальний стиль письменника, набуває оновленого звучання. Варто відзначити, що і житіях головним предметом зображення ставали «людські емоції, психологічні стани персонажа» [3, с. 46].

Підкреслюючи глибоку обізнаність Г. Квітки-Основ'яненка у галузі старожитності, видатний сучасний український літературознавець Л. Ушкалов зокрема зазначав: «Властиво, Квітчина українськість є традиціоналістською з роду. Її батьківщина – світ української старовини, себто Україна доби бароко» [9, с. 73].

На закоріненість творчості Г. Квітки-Основ'яненка в барокову традицію вказує також рецепція мотиву марності дочасного людського життя, який є концептуальним осердям української барокової літератури. Іоаникій Галатовський, наприклад, вважав земне життя тимчасовим тяжким випробовуванням перед вічним перебуванням людини у благодатному небі, а біологічну смерть – не кінцем життя, а лише способом переходу в інші виміри буття [3, с. 331].

Зображувану реальність Г. Квітка-Основ'яненко поділяв на сфери – «небесну» і «земну». Перевагу письменник віддавав «небесній», якої людина може досягнути після смерті, що усвідомлювалася не як кінець, але як початок нового існування: «Коли отець наш милосердний кого з нас покличе, проводжай з жалем, та без укору і попрьоків; перехрестись та й скажи, як щодня в отченаші читаєш: «Господи! Буде воля твоя з нами грішними!» І не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила: бо гріх смертельний накликать на себе не тільки смерть, – і саму болість, хоч би яку-небудь: бо, не поберігши тіла, загубиш і душу на віки вічні!» [4, с. 43–44].

Не маючи змоги знайти справедливість у земному житті, герої творів Г. Квітки-Основ'яненка сподіваються на справедливість Божу. Творець для них є абсолютним джерелом добра. Оповідач, із яким зливається автор, повчає: «Єсть над нами создатель наш. Він, будучи пресвятійший, саме істинне добро, самая чистая правда» [4, с. 43]. Він наголошує на необхідності дотримання природних для простонародного життя правил: бути щирим, працювати не покладаючи рук, шанувати старших.

Глибоко релігійними людьми є герої повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка. Вчинки і поведінка простолюддя чітко регламентована моделлю християнської доброчесності. М. Петров зазначав: «Квітка часто зображав людей не такими, які вони є насправді, а якими вони повинні бути по євангельському слову і загальнолюдському ідеалу» [10, с. 106]. Таким чином, автор репрезентував творчу модель масової релігійної свідомості із властивим для неї спрощенням складних понять та поєднанням із побутовими реаліями. Григорій Основ'яненко за допомогою певної системи художніх засобів активізує увагу читача. Це досягається, наприклад, нагромадженням у повчальному вступі риторичних фігур: «Часто мені приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже пристращатись на сім світі до чого-небудь, не то щоб до якої речі, а то хоч би і до наймиліших людей: жінки, діточок, щирих приятелей і других? Перше усього подумаймо: чи ми ж на сім світі вічні? І що є у нас, хоч скотинка, хоч хлібець на току, худобонька, у скринці, так сьому так усе без порчі й бути? Ні, нема тут нічого вічного! Та й ми самі що? Сьогодні жив, завтра – що Бог дасть!» [4, с. 21].

Згідно з риторичними вимогами, твір починається розлогим повчальним вступом. Фактично, він сприймається як невелика проповідь. Окрім цього, важливо відмітити ще одну формальну деталь, яку використав письменник для побудови вступу у повісті «Маруся». Згідно з риторичною практикою, для того щоб аргументовано довести істинність думки про минулість земного життя, автор посиляється на авторитет «панотця» з місцевої церкви: «Ось слухайте лишень, як нам панотець у церкві чита, що Господь Небесний нам як отець дітям. А після сього не гріх нам буде і таке примінити: от

зберуться діти на вулицю грати та будуть промеж ними шалісливі, та усе б то їм, замість іграшки, битись та лаятись, а меж ними буде дитина плохенька, смирна, покірна і що усяк її може зобідити» [4, с. 22].

Оповідач продовжує повчальну «проповідь», зіставляючи християнські уявлення із практичним життєвим досвідом простолюдина: «Адже правда, що батько тієї дитини, щоб вона не перейняла худа від своєвольників, жалкуючи об ній, кликне з вулиці до себе і, щоб воно за товариством не скучало, посадить біля себе, та й приголубить, і поніжить, і чого вона забажа, усього їй дасть... От так і небесний наш отець з нами робить: бережить нас від усякої біди і бересть нас прямісінько до себе, де є таке добро, таке добро... що ні розказати, ні здумати не можна!» [4, с. 22].

Таким чином, розлогий дидактичний вступ до повісті «Маруся» побудовано значною мірою згідно з риторичними традиціями давньої української літератури. Оповідач прагне досягти легкості сприйняття завдяки нагромадженню риторичних фігур, безпосередньому зверненню до уявного життєвого досвіду читача. Крім того, Г. Основ'яненко доводить правильність своєї думки прикладами з повсякденного життя простолюду та судженнями сільського духовництва, яке сприймається оповідачем як безумовний авторитет. Усе це в повісті «Маруся» слугує розкриттю «теми» смерті. Історія про народження, життя та смерть головної героїні Марусі значною мірою перегукується з оповідними традиціями життійної літератури. Як і в поширених сюжетах агіографічної прози, Маруся народжується неначе винагорода батькам за глибоку віру. Наум Дрот та його дружина Настя керуються у своєму житті християнськими ідеалами, які нерозривно пов'язані з дотриманням заповідей, покорою, працею, молитвами: «Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькові і матері слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, ні півслова ніколи не збрехав, горілки не впивавсь і п'яниць не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви? так хоч би і маленький празник, тільки піп у дзвін, – він вже й там: свічку обмінить, старцям грошенят роздасть і приньметься за діло» [4, с. 23]. Наум виявляє надзвичайну духовну дисципліну: «За його правду не оставив же його і Бог милосердний: що б то ні задумав, усе йому Господь і посилав. Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою слухняною... Не було меж ними не тільки бійки, та й ніякої лайки. Щодень хвалили Бога за його милості. Ув однім тільки була в них журба: не давав їм Бог діточок. Та що ж? Настя, як здума про се, то зараз у сльози та вголос; а Наум перехреститься, прочита Отчешаш, – то йому і стане на серці веселіш...» [4, с. 23]. Персонажу вдається дотримуватися окреслених принципів навіть у складних життєвих ситуаціях, що potrаковано як взірці ідеальної поведінки. Фактично все життя героїв обертається навколо церковних традицій, постійних звернень до Бога та саме релігійного тлумачення подій та вчинків, а народна мораль переважно узгоджується із християнськими приписами. Маруся народилася як винагорода «за отцевські і материнські молитви» [4, с. 23]. Морально-етичні якості головної героїні повісті значною мірою корелюються із традиціями характеротворення в агіографічній практиці: «Та й що то за дитина була! Ще малесеньке було, а знала і Отчешаш, і Богородицю, і Святий Боже, і половину Вірую. А тільки, було, зачує дзвін, то вже ні заграється, ні засидиться дома й каже: «Мамо, піду до церкви, бач, дзвонять; грішка не йти; тату, дай шажок на свічку, а другий старцю Божому подати». І в церкві вже не запустує і ні до кого не заговорить, та все молиться, та поклони б'є» [4, с. 23–24].

У повісті «Маруся» митець зобразив два покоління глибоко релігійної родини. Представники старшого покоління Наум і Настя Дроти навчилися жити за принципом: на все воля Божа. Віра у всесутність і всемогутність Бога стала для головних героїв твору моральним імперативом, який допоміг їм зберегти чистоту й незайманість у дошлюбних стосунках. Однак Маруся і Василь з огляду на палке кохання не змогли приховати свої емоції й почуття, а тому тяжко переносять розлуку. Начебто не довіряючи Богу, Маруся ставить під сумнів невідворотну зустріч з коханим після його повернення із заробітків. Героїня твору, можна було б подумати, розплатилася за свою недовіру життям. Проте, у

філософському роздумі вступної частини повісті автор наголошує на вірі у Бога не прискіпливого й караючого, а люблячого й турботливого, який рятує своє творіння від гріха, як батько свою дитину від образ «своєвольників». «От так і небесний наш отець з нами робить: бережить нас від усякої біди і береть нас прямісінько до себе, де є таке добро, таке добро, що ні розказати, ні здумати не можна!» [4, с. 44].

Поза сумнівом, на роздуми автора про стосунки Бога і людини мала посутній вплив агіографічна література, зокрема «Життя святих» Данила Туптала, де наскрізним мотивом є тлумачення образу Бога як абсолютної істини та всеосяжної любові, досягнення яких людина повинна прагнути у своєму дочасному житті. [7, с. 35]. Підтвердження даного припущення знаходимо безпосередньо в сюжеті твору. Василь після смерті Марусі зрікся суєтного світського життя, постригся в монахи, прибрав собі ім'я отця Венедикта, і присвятив своє життя безперестанним молитвам, які стали одним із засобів пошуків справжньої внутрішньої нетлінної людини, яка і є нествореною Божою частиною в ній, але так само, як і його набожна, але недосконала Маруся, не досягнув остаточного містичного єднання з Богом, що впливає з розповіді іншого монаха: «Він і прийшов немощний, та таки себе не побере́гав: не слухав нікого, ськав усякої болісті і заморив себе зовсім. Далі чах-чах та от неділь зо дві як і помер. Та ще таки від суєти не збавивсь: вмираючи, просив якомога, щоб йому у труну положили якоїсь землі, що у нього у платку була зав'язана, а платок шовковий, красний, хороший платок, просив покласти йому під голову. Та як закон запереща монахові такі примхи, то його не послушали».

Образ тілесної й безтілесної, зовнішньої та внутрішньої людини, створеної за образом і подобою Божою, був широко вживаним у бароковій літературі. Кожен тогочасний письменник шукав власний шлях до трактування Бога як духової особистості й безконечної самосвідомості, відкритої для діалогу з людиною на основі любові. Міжособистісний характер стосунків Бога й людини трансформувався в концепцію Боголюдськості, згідно з якою людина розглядалася як образ і подоба Бога, а сам Бог відкрився людям в особі Ісуса Христа. Разом із тим Бог усвідомлювався як вищий порядок, тобто макрокосм, людина – як мікркосм. Ставлення до Бога, до його оприявлення в гармонії світобудови засновувалося на глибокій релігійності, благоговінні й добродетельності. Стосунки людини з Богом не вичерпувалися догматичною вірою в потойбічний світ, вони вимагали нових форм спілкування: *unio mystica* – єднання людини з Богом. Характеризуючи дуалістичну сутність людини, Д. Туптало стверджував: «Внѣшний, плотяный видимый есть, внутренній же духовный невидимый» [8, с. 101]. Це особливо помітно в містичній антропології Сковороди, розглядаючи яку, Л. Ушкалов зазначав: «Оскільки «внутрішня людина» наділена в Сковороди божественними рисами, вона взагалі не може належати до творива. «Внутрішня людина» – це Син Божий, Христос» [9, с. 239].

Попри те, що Г. Квітка-Основ'яненко, перейнявши від агіографічних творів сентиментальний стиль оповіді, психологізм та емоційну виразність, наділивши деяких героїв рисами святості, схилившись до думки про тісний зв'язок людини з Богом, він усе ж не наважується ототожнювати ці два образи.

«Позитивний герой Г. Квітки, зазвичай, глибоко віруюча людина, оскільки письменник вважав, що саме релігійні системи забезпечують інтенсивність людської духовності. У своєму релігійному світовідчутті письменник був налаштований саме на православ'я у християнстві, глибоку відданість якому виявляє в художній моделі, де віра, церква усвідомлюються як складові інститути держави. Усвідомлення наявності в світоглядних засадах письменника плюралізму дозволяє, вважаємо, знайти у вчинках його героїв керування обов'язком та нехтування егоїстичними пориваннями, переважання глузду над імпульсивністю, і в той же час, – прагнення жити серцем і вірити його досвіду» [1, с. 24–25].

Дотримання християнських заповідей та норм селянського співжиття, пошана до традицій та збереження чистоти репутації, повага до старших та вірність у родинному житті – критерії, якими керується в житті Наум Дрот, його дружина, донька та Василь.

Маруся зображена у творі ідеалізовано, що сприймається органічним у контексті житійної та фольклорної традицій. Героїня остерігається гріховних вчинків, прагне бути гранично чесною, не порушувати Божі заповіді та народну звичаєвість. Наведемо показовий епізод, у якому Маруся твердо відмовляє коханому в таємних побаченнях, розцінюючи їх як порушення морально-етичних норм: «Як собі хоч, а тільки, по моїй думці, се вже гріх, коли чого не можна матері сказати та теє і робити нишком від неї. Хоч розсердись зовсім..., тільки вже я не прийду, і не дожидай мене, і не шукай мене. Інше діло, якби я посватана була, тогді б і нічого; а то хто-небудь побачить, та про мене ще й слава піде? Не хочу, не хочу! Нехай Бог боронить!..» [5, с. 45].

Тож образ Марусі узгоджується зі стереотипними простонародними та християнськими поглядами. Письменник використав у творі лише такі епізоди, які не суперечать народним уявленням про ідеального християнина. Крім того, такий принцип зображення персонажів значною мірою сприяв формуванню ідеалу «природної» людини Просвітництва. Використання досвіду давньої книжності в зображенні характерів героїв пов'язано, очевидно, з тим, що фактично лише давня література могла запропонувати необхідні зразки для перших прозових творів Г. Квітки-Основ'яненка. Фольклорна ж проза не містила прикладів розлогіх психологічних чи морально-етичних характеристик персонажів.

Варто відзначити також, що досвід давньої літератури використаний письменником у повісті «Маруся» у трансформованому вигляді; це виявилось в зображенні простонародного розуміння християнських поведінкових, морально-етичних, світоглядних традицій. Значною мірою це пов'язано, звичайно ж, із уведенням у структуру прози фігури оповідача, з мовою твору та із зображенням життя простолюдина, який є основним персонажем української творчості письменника. Усе це вимагало певної адаптації агіографічних та ораторських літературних традицій до інших мистецьких (а саме світських за своєю суттю) цілей. У зв'язку із цим можна говорити про специфічний характер дидактичної складової української прози письменника. Так, у наведеному вище уривку з описом батька головної героїні Наума Дрота з однаковою значущістю перераховані такі його чесноти, як релігійність («свічку обмінить, старцям грошенят роздасть...» [4, с. 23]), повага до батьків та старших, популярність серед однолітків («меж товариством друзяка» [4, с. 23]), чесність, працелюбність. Таким чином, оповідач адаптує релігійні уявлення до світських життєвих реалій, що сприймається ним як органічна єдність.

Для зображення пейзажу поряд із фольклорною тропікою використовуються численні церковнослов'янізми (самії, создати, научення, ізрадуватися [5, с. 3]), що ілюструє тісний зв'язок української прози письменника із традиціями давньої літератури. Отже, оповідна структура повісті «Маруся» засвідчує засвоєння Г. Квіткою-Основ'яненком деяких традицій фольклору та давньої книжності.

Природно, що, працюючи над українськими творами, письменник орієнтувався також на досвід давньої книжності. Передусім для реалізації авторських виховних інтенцій виявився придатним той морально-етичний субстрат, який культивувався в різноманітних за жанровою приналежністю творах середньовічної та барокової літератури. Сюжети повістей письменника фактично є аргументом на доведення, і слугують для ілюстрації певної морально-етичної, філософської, релігійної проблеми. Для переконливості висунених тез автор вдається до аргументування, якому властива деяка спрощеність. Це зумовлено комунікативною ситуацією, яка передбачає орієнтацію на фіктивного читача / слухача з простолюду. У такий спосіб автор реалізовував настанови давніх риторик, у яких була прописана вимога доводити ту чи ту думку в доступній для аудиторії формі. Розгляд творів Григорія Квітки-Основ'яненка в контексті попередньої християнської літературної традиції підтверджує тяглість історії української літератури, а також уможлиблює поглиблене прочитання творчої спадщини письменника. Варто зауважити, що оповідач трактує християнські поняття загалом згідно із православною церковною традицією. Але поряд із цим помітною видається простонародна інтерпретація цих понять. Так, оповідач доводить свою думку прикладами із селянського життя,

значною мірою орієнтуючись на читача/слухача із простолюду. У такий спосіб була реалізована дидактична складова твору, властива традиціям давньої літератури, які передбачали виклад християнських істин у доступній формі з урахуванням особливостей аудиторії.

Аннотация. В статье рассматривается трансформация жанра жития в творчестве Г.Квитки-Основьяненко Ненко на материале повести «Маруся». В работе рассматривается влияние агиографической традиции на композицию произведения и на образную систему произведения.

Ключевые слова: жанр, житие, повесть, святость, интерпретация.

Abstract. The article considers the transformation of the genre of life in the work of G. Kvitka-Osnov'yanenko on the material of the story "Marusya". The paper considers the influence of hagiographic tradition on the composition of the work and on the figurative system of the work.

Key words: genre, life, story, holiness, interpretation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борзенко О. І. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі становлення) / Олександр Іванович Борзенко. Харків, 2006. 322 с.
2. Вільна Я. Ідейно-естетичний феномен творчості Г. Квітки-Основ'яненка: Герменевтичний аспект : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. д-ра філолог. наук, спец. : 10.01.01. Київ, 2006. 31 с.
3. Ісиченко Ю. А. Києво-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI – початку XVIII ст. на Україні. К.: Наукова думка, 1990. 180 с.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Зібрання творів: у 7 т. К.: Наукова думка, 1981. Т. 3. 543 с.
5. Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. Київ : Наукова думка, 1982. 544 с.
6. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Майдан. 2010. 1400 с.
7. Туптало Дмитрій. Внутренній человек. Сочинения святого Дмитрія, митрополита Ростовского: в 3 ч. Киев, 1824. Ч. 1. С. 102–108.
8. Ушкалов Л. Дмитро Туптало та Григорій Сковорода: про одну паралель академіка Миколи Сумцова. Анти пролог : зб. наук. праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими. Київ : Вид. дім «Стилос», 2007. С. 231–249.
9. Ушкалов Л. Традиції українського бароко у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2002. Т. 9. С. 53–76.

УДК 159.99

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦИФІКИ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ СУЧАСНОГО НАСІННЄВОГО ВИРОБНИЦТВА

Т. В. Хитрич, Ю. В. Кушнір

Анотация. В даному дослідженні представлено теоретичний аналіз особливостей професійного стресу та інших психічних станів у процесі виконання трудової діяльності. Визначено специфіку стресогенності трудової діяльності працівників сучасного насіннєвого виробництва.

Ключові слова: стрес, дистрес, професійний стрес, виробництво.

У процесі трудової діяльності працівники насіннєвого виробництва схильні до різних негативних впливів. Вони знаходяться в групі ризику в зв'язку з можливою травматизацією і отриманням професійних захворювань. До наслідків негативної трудової діяльності на стан соматичного і психічного здоров'я відносяться:

- погіршення слуху в зв'язку з підвищеним рівнем шуму;
- ураження електричним струмом;
- отримання термічного опіку;
- отруєння хімічними речовинами;